

Keresztyénség és protestantizmus
az Ágostai Hitvallásban.

ÍRTA
D. Dr. PRÓHLE KÁROLY.

Kereszténység és protestantizmus az Ágostai Hitvallásban.

Hogy az Ágostai Hitvallást is nagyon különböző szempontokból lehet vizsgálni és felfogni és hogy értékére s jelentőségére nézve teljesen más és más eredményre jutunk a szerint, hogy milyen álláspontról vesszük szemügyre és mit keresünk benne, az természetes. Hogy kívülálló, akiknek az Ágostai Hitvallással benső kapcsolatuk nincs, miként vélekednek felőle, az lehet reánk nézve többé-kevésbé érdekes és többé-kevésbé fontos, de nem lehet irányadó. Így csak az érdekesség szempontjából említem meg a nélkül, hogy neki különösebb fontosságot tulajdonítanak, Lortzingot, aki épen az Ágostai Hitvallás 400 éves jubileumára egyik röpiratot a másik után adja ki, melyek mindegyikében majd mesteri szörszálhasogatással, majd durvább fogásokkal igyekeznek az Ágostai Hitvallásban ellentmondásokat, következetlenségeket, ferdítéseket kimutatni s így minél jobban lerontani a hitvallás tekintélyét és jelentőségét.*) Ezek a röpiratok kétségkívül szomorúan érdekes jelei és bizonyágai annak, mennyire eltávolozhatik valaki lélekben az Ágostai Hitvallástól és mennyire kevésbé tudja ezt méltatni az, aki ennek a lelki kapcsolatnak a híján az Ágostai Hitvallásban pusztán hideg, rideg tételeket lát.

*) Érdekes, hogy ezeknek a röpiratoknak a szerzője kiérdemült evangélikus lelkésznek írja magát, de a röpiratok egy ismert német katolikus cégnél püspöki jóváhagyással, ill. ajánlással jelennek meg. Vagy kitért a szerző egyházunkból, akkor érthetetlen, miért írja magát mégis kiérdemült evangélikus lelkésznek; vagy nem tér ki, — akkor érthetetlen, miért jelennek meg röpiratai püspöki jóváhagyással. Itt valami nyilván nincs rendben.

De nyilvánvaló, hogy a dolog lényegének, az Ágostai Hitvallás igazi érdemének melléje vágnak azok is, akik hívei ugyan az Ágostai Hitvallásnak, de abban mindenek előtt a keresztyén igazságok rendszeres kifejtését vagy összeállítását keresik. Ha ezt keressük az Ágostai Hitvallásban, ha azt a rendszeres teljesség nézőpontjából vesszük vizsgálat alá, akkor nem nehéz benne hiányokat találni. Így a jénai Wendt, akinek különben elismerésméltó gonddal kidolgozott, magyarázatos Augustana-kiadása, mely elsőként jelent meg előkészületül a 400 éves jubileumra (Halle, 1927), minden jó igyekezete mellett arról is tanúskodik, hogy a régibb vágású liberális theologia hagyományai nem kevésbé akadályozzák a szerzőt az Ágostai Hitvallás melegebb és mélyebbre ható méltatásában.

Ezzel a hiányokat kereső állásponttal szemben mindig nehéz helyzete van annak, aki esetleg csupa túlbuzgóságból annak kimutatására vállalkozik, hogy az Ágostai Hitvallás a keresztyén igazságok teljes rendszerét foglalja magában. Ezzel a szándékkal írta meg (1870) az Augustanához terjedelmes theologiai kommentárját a melanchthoni lelkületű Z ö c k l e r, agreifswaldi egyetem híres polihisztor-theologusa, akit ebben egyébként az a gyakorlati törekvés is vezérelt, hogy az Ágostai Hitvallást ajánlja a németországi protestantizmus pozitív egyházi uniójának hitvallási alapjául. A teljesség hiányáért aztán mégis kénytelen itt-ott jóindulatúan mentetetni az Ágostai Hitvallást; de ilyen mentetéésre a Hitvallás egyáltalában nem szorul reá, ha helyesen fogjuk fel.

Az Ágostai Hitvallás helyes felfogására és méltatására csak akkor juthatunk el, ha legelső szabályként azt tartjuk szem előtt, hogy ne alkalmazzunk reá olyan mértéket, mely annak saját gondolatkörén kívül esik és ne keressük benne azt, amit maga adni, vagy aminek sem lenni sem látszani nem akar. Ha ezt a szabályt tartjuk szem előtt, akkor egészen világos, hogy az Ágostai Hitvallás nem is akar a keresztyén igazságoknak rendszeres kifejtése vagy akár csak teljes összeállítása lenni. Igaz ugyan, hogy az Ágostai Hitvallásban vannak olyan tételek és fejtegetések, melyek az elméleti tanítás bélyegét viselik, de ezek a helyek egy általán nem határozzák meg az egésznek a jellegét.

Igaz az is, hogy az Ágostai Hitvallás formai nézőpontból tekintve az egyes cikkekben azt adja elő, amit az általa képviselt egyházakban és gyülekezetekben tanítanak, doecnt. De súlyosan tévednénk, ha ezt a szót abban az egyoldalúan kiélezett elméleti értelemben vennénk, melyben manapság használni szokás. Maga az Ágostai Hitvallás ismételten használja a doctrina evangélii szót. Ez nyilván nem az evangéliomról való elméleti tanítás, hanem az evangéliom tanítását, hirdetését, az evangéliomról, az evangéliom igazságairól való bizonyoságtevést jelenti. Erről van szó az Ágostai Hitvallásban. Ha tehát az egyes cikkek elején azt olvassuk, hogy a részünkön levő egyházak, ill. gyülekezetek ezt vagy azt tanítják, ez teljesen ugyanaz, mint amit a Formula Concordiae egyes cikkelyei azzal az ünnepiesen nyomatékos kifejezéssel akarnak mondani: credimus, docemus et confitemur — hisszük, tanítjuk és valljuk. Az Ágostai Hitvallás szerzői egyáltalán nem gondoltak arra, hogy a keresztyén igazságok teljes elméleti vagy tételes rendszerét adják; azért kár azon mesterkedni, hogy az Ágostai Hitvallásban ilyen rendszernek a teljességét kimutassuk; mert ha ennek a kimutatása nem sikerül, amint hogy hiánytalanul nem is sikerülhet, akkor maga az ügy, az Ágostai Hitvallás tekintélye vallja kárát.

Ha már most pozitív irányban keressük az Ágostai Hitvallás igazi értelmét, értékét és jelentőségét, akkor első pozitív szabályként azt állapíthatjuk meg, hogy egyfelől helyesen kell megértenünk és felfognunk azt a konkrét történeti célt, melynek szolgálatában áll az Ágostai Hitvallás, másfelől pedig lehetőleg világos képet kell alkotnunk arról a szellemi életvalóságról, a vallásos-erkölcsi életnek, a keresztyénségnek azon sajátos típusáról, mely az Ágostai Hitvallás mögött áll, benne kifejezést keres, általa érvényesülni törekszik s azt belülről formálja szerves egésszé. Más szóval ez azt jelenti, hogy ha az Ágostai Hitvallást helyesen akarjuk megérteni, akkor a saját külső és belső, történeti és elvi feltételeiből kell megértenünk.

Ha előbb megemlítettük Lortzingot, ebben az összefüggésben nem hagyhatjuk megemlítetlenül F end te t, aki előkelő állású katolikus teológusból lett evangélikus lelkésszé (ma Berlin legkeresettebb igehirdetőinek egyike) s aki «Der Wille der Reformation im Augsburgischen Be-

kenntnis (Leipzig, Wallmann 1929) című művében mély megértéssel és az átélés melegségével tárja fel az Ágostai Hitvallás tartalmát úgy, amint 400 évvel ezelőtt eleven valóság volt és ma is eleven. Az egyre szaporodó Augustana-jubileumi irodalom egyéb jelenségei közül egyelőre legkiválóbbnak látszik Vollrath erlangeni tanár emlékirata (Leipzig, Deichert; az Alig. Evang. Luth. Konferenz jubileumi adománya). J. M. Reu, a dubuque-i Wartburg Szeminárium tanára, nagyszabású Káté-jubileumi emlékiratához (München, Kaiser) hasonló munkát szándékozik kiadni az Ágostai Hitvallás jubileumára is. Vajha akadna tudós, aki mai belátásainknak megfelelően tudná pótolni Plittnek a maga idején igen értékes Augustana- és Apológia-kommentárját (1867. 1873).

Ami már most azt a célt illeti, melynek az Ágostai Hitvallás szolgálni akar, azt a hitvallás szerzői nem önkényesen tűzték maguk elé, sőt még csak nem is szabadon választották. A célkitűzés, legalább is a főcélkitűzés kezdettől fogva adva volt számukra és pedig adva volt abban a császári nyílt levélben, mellyel V. Károly a német nemzeti szent római birodalom választó fejedelmeit és rendéit birodalmi gyűlésre hívta össze Augsburgba 1530. ápr. 8.-ra.

V. Károly császár a megelőző években sorra legyőzte ellenségeit, a francia királyt és a pápát és békét kötött velük. Hatalma tetőpontján állott. Most két további nagy feladatot látott maga előtt. Az egyik az egyre fokozódó török veszedelem elleni hathatós védekezés megszervezése, a másik a reformáció folytán vallási téren beállott szakadás megszüntetése. Ezt a kettős feladatot tűzte egyszersmind az augsburgi birodalmi gyűlés elé, melyre 9 évi távollét után ismét személyesen óhajtott megjelenni, ezzel is előre jelezni akarva ennek a birodalmi gyűlésnek rendkívüli jelentőségét. A két feladat különben nem volt egymástól független. A török elleni sikeres védekezés érdeke megkívánta a német fejedelmek és birodalmi rendek között mindenféle visszavonásnak lehető kiegyenlítését, a belső béke lehető biztosítását. Innen magyarázható az a feltűnően békülékeny hang, melyen a császár a birodalmi gyűlésre szóló meghívó levélben a vallási kérdés napirendre tűzéséről szól. Még csak célzás sem történik sem az 1521.-i wormszi birodalmi átokra, sem az 1529.-i speyeri

birodalmi gyűlésnek azon határozatára, mely az evangélikus rendek protestációját váltotta ki. E helyett a legnagyobb pártatlanság hangján, mint aki a pártokon felül áll és összes alattvalói iránt a legteljesebb jóindulattal van tele, arra szólítja fel az egymással szemben álló pártokat, hogy mindegyik írásban német és latin nyelven terjessze elő a maga véleményét, és mindazt, amit eddig bármelyik oldalon helytelenül cselekedtek, félretéve, kölcsönös jóakarattal igyekezzenek egymással megegyezni és az egy igazságra eljutni, hogy «amint egy Krisztus alatt élünk és harcolunk, úgy valamennyien egy közösségben, egyházban és egyetértésben éljünk».

Hogy ezen békülékeny szavak mögött most is ott rejtőzött a császárnak az a szándéka, melynél fogva kész volt a lutheri eretnokséget erőszakkal is kiirtani, azt legfeljebb gyanítani, de tudni nem lehetett, és biztosra venni nem volt szabad. Az evangélikus rendek vezetőinek bizonyára nem lehet bűnül felróni, hogy a császári szót teljes lojalitással komolyan vették s ahhoz képest készültek fel az augsburgi birodalmi gyűlésre.

Ennek a konkrét helyzetnek, a komolyan vett császári meghívó levélben a birodalmi gyűlés elé kitűzött feladatnak igyekezett megfelelni az Ágostai Hitvallás. Mi akart tehát lenni az Ágostai Hitvallás? Lehetőleg rövidre fogott, tömör számadás a keresztyén tanításnak és az egyházi rendnek azon formájáról, mely a lutheri reformáció területén kialakult, ill. kialakulóban volt; a keresztyén tanítás és az egyházi rend ezen új formájának megvédése azokkal a vádakkal és rágalmakkal szemben, melyekkel a másik oldalról illették; az evangélikus birodalmi rendek részéről jó bizodalommal felajánlott tárgyalási alap arra a békés egyezkedésre, melyről a császári meghívó levél szólt s amelyre nézve az evangélikus rendek ugyanezen meghívó levél értelmében joggal tekintették magukat egyenlő rangú tárgyaló félnek. Ennek a helyzetnek, ennek a feladatnak, ennek a célnak akart tehát megfelelni az Ágostai Hitvallás. Ha tökéletesnek mondjuk azt, ami a maga céljának hiánytalanul megfelel, akkor bizonyára jogunk van tökéletesnek mondani az Ágostai Hitvallást, mert rövid, tömör, világos, határozott formában, de egyúttal az Isten fiaihoz illő békességre igyekezésnek szellemében mondja el azt, amit

ebben a konkrét világtörténelmi helyzetben a tiszta evangéliom híveinek elmondani ok kellett, — sem többet, sem kevesebbet. Ebben a formában lett az a dolog természeténél fogva a lutheri reformáció híveinek ünnepélyes hitvallása; ebben a formában került, hosszas megfontolások, tárgyalások és javítgatások után, Luther ismert jóváhagyásával is, az 1530.-Í augsburgi birodalmi gyűlés elé s vált ezen a réven a legjelentősebb világtörténelmi okiratok egyikévé.

Érdeemes ennél a pontnál egy pillanatra megállani. A német nemzeti szent római birodalom gyűlése volt annak az egész kornak legelőkelőbb, legmagasabb rangú politikai, közjogi testülete. A kor ezen legmagasabb rangú közjogi testülete előtt hangzott el először, miközben az összes résztvevők lelkére érezhetően reá súlyosodott a cselekvény világtörténelmi jelentősége, az evangéliom híveinek ez a hitvallása. A keresztyénség területén kialakult nagy egyházak között nincs egy sem, melynek alapvető hitvallása olyan kitűnő helyen és olyan kitűnő alkalommal került volna a világtörténelem nyilvánossága elé, mint a mi egyházunk névadó hitvallása, és nyugodtan elmondhatjuk, hogy az Ágostai Hitvallás alaki és tartalmi tekintetben egyaránt méltó volt ahhoz a kitűnő alkalomhoz.

Az Ágostai Hitvallás kétségkívül megérdemelné, hogy formai oldalával is tüzetesebben foglalkozzunk. Szóhasználat, stílusa, külső és belső formája, az alaki sajátságok nagy változatossága mellett is egységesen kialakult jelleme sok érdekes megfigyelésre ad alkalmat. Rendkívül érdekes volna részletesen megfigyelni és feltárni például azt, hogy a monumentális tárgyilagosság, a vallásos áhítattól áthatott ünnepiesség, a pontos meghatározásokban és tudós érvelésekben kedvét lelő iskolás hajlam, a megfontolt óvatosság (Luther: *leise treten*), helyenként a finom, szinte magába vonulni kész reflexió, s aztán mégis az újra meg újra felcsendülő, meggyőződéssel teljes férfias pathosz vonásai egymással váltakozva miként színezik az Ágostai Hitvallás stílusát a nélkül, hogy belső egységét megrontanák. De itt elsősorban nem a formai sajátságok érdekelnek bennünket, hanem a formákon szeretnénk keresztülhatolni az eleven élettartalomhoz, ahhoz a határozott cél felé törő lételemhez, mely — amint mondtuk — az Ágostai Hitvallás mögött áll s azt belülről alakítja. Nem lehet tagadni,

hogy ez a keresztlhatolás az átlag-olvasó számára nem könnyű feladat. Első olvasásra úgy látszik, mintha az eleven élet látatüze már kialudt és kihült volna, mire a hitvallásnak ezen formáját öltötte. Egy kis lelki fogékony-ság mellett néni csekély elmélyedés kell ahhoz, hogy az a keresztlhatolás sikerüljön; de nagy segítségünkre van ebben a tekintetben az Ágostai Hitvallás Apológiája, melyben Melanchthon a birodalmi gyűlés folyamán szerzett tapasztalatokon okulva sokszor megkapó közvetlenséggel juttatja kifejezésre a hitvallástevők meggyőződéseit. Olvasása közben úgy érezzük, hogy közelebb vagyunk a reformáció életszellemének tűzkohójához, — ajtai ki-kinyílnak és forró melege csapja meg arcunkat.

Az életnek ezen melegéből közvetlenül talán legkevesebbet éreztet a hitvallás első cikkelye, mely dogmatikus tételek alakjában fejezi ki a hitvallástevőknek az egyház hagyományos szentháromságtanával való egyetértését.

A keresztyénség a maga istenhitének úgy a pogány sokistenimádástól, mint a zsidóság merev egyistenimádásától eltérő sajátos tartalmát kezdettől fogva a Szentháromságról való hitvallásban juttatta kifejezésre. Ez volt az istenhitnek az a legsajátosabb formája, mely az újtestámentomi kinyilatkoztatás alapján már az őskeresztyénségben kialakult. Azért vált a Szentháromságról szóló hitvallás elfogadása a keresztyénséghez, az egyetemes keresztyén anyaszentegyházhoz tartozásnak főkritériumává melynek jelentősége a keresztséggel való hagyományos kapcsolatából is kitűnik. Hogy a hitvallástevők milyen nagy gondot fordítanak a keresztyén anyaszentegyház ezen alap-hitvallásával való egyetértésük kiemelésére., abból is kitűnik, hogy szinte iskolai pontossággal külön felsorolják és a maguk részéről is határozottan elítélik mindazokat az eretnekségeket, melyeket az idők folyamán az egyház mint az alapvető szentháromsági hitvallással ellenkezőket elítélt s egészen kétségtelen, hogy az Ágostai Hitvallás ebben a sorban nem hagyta volna megemlítetlenül a szentháromsághitnek a reformáció századában keletkezett legerősebb tagadását, a socinianizmust, ill. unitarizmust sem, ha akkor már létezett volna.

A nyugodt dogmatikus tárgyilagosságnak ezen formájában annál hatásosabban nyilatkozik meg a hitvallástevők-

nek az a sziklaszilárd akarata és elhatározása, hogy keresztyén mivoltukat, a keresztyénséghez, az ősi és mindenkori egyetemes keresztyén anyaszentegyházhoz való hozzátartozásukat kétségbevonni nem engedik. Ők nem olyan eretnekek, nem olyan újítók, akik a keresztyén anyaszentegyház igaz hitét elhagyják s annak közösségét széttörik, hanem ellenkezőleg olyanok, akik minden idők hívó keresztyénével együtt vallják a keresztyén anyaszentegyház alapvető hitét, a Szentháromság egy igaz Istent. Az Ágostai Hitvallás első cikkelye a többivel együtt mind végig a századok küzdelmein keresztülhangzó legélesebb tiltakozás az eretnekség vádjá ellen és ezzel szemben az örök egy igaz Isten ítéletére való föllebbezés. De nemcsak ez, hanem egyúttal a keresztyén testvéri kéz odanyújtása mindazok felé, akik a keresztyénség örök, tiszta lényegének, az Isten ígéjének, a Krisztus evangéliomának fényében világosan látnak és igazán akarnak ítélni.

Míg az első hitcikk a hitvallástevőknek a keresztyénséghez, az anyaszentegyházhoz való hozzátartozását alapvető módon állapítja meg, addig a következő hitcikkekben fokozódó határozottsággal domborodik ki, minemű keresztyénség az, mely itt a maga elismeréséért küzd. Csak a fő vonás okát emeljük ki a nélkül, hogy az összes cikkelyeken végig mennénk.

A Szentháromságról szóló első cikk után a második az eredendő bűnről szóló kimért, rövid tételeivel úgy hat reánk, mint az a villám, mely hirtelen hasít bele az éjszaka sötétjébe s épen fényének erejével hozza annál élénkebb tudatunkra, milyen nagy a sötétség, mely bennünket körülvesz. A katolikus theologusok Confutatioja (Cáfoló irata), tudjuk, nagyjából helyeselte ugyan az Ágostai Hitvallásnak a bűnről szóló cikkelyét, de kifogással éltek az eredendő bűnnek azon meghatározása ellen, mely az istenfélelem, az Isten iránti szeretet hiányát is az eredendő bűnhöz számítja, holott azoknak a hiánya a Confutatio szerint már az aktuális bűnök sorába tartozik. Ebben a fölösleges szószálhasogatásnak feltűnő megkülönböztetésben világosan jut kifejezésre a Confutatio theologusainak a középkori egyházra általában jellemző hajlama a pelagianizmus felé, mely az emberi természet jósága és az akaratszabadság érdekében lehetőleg enyhíteni törekszik az eredendő bűn

megítélését. A természetes ember számára ez az enyhébb megítélés mindig rokonszenvesebb s innen válik érthetővé az a különben igen meglepő rokonság, mely erre a világnézeti szempontból nem csekély jelentőségű kérdésre nézve szembeötlően fennáll a katolikus teológiának a pelagianizmus felé hajló irányzata, a régi és az új humanizmus, a filozófiai és a theologiai racionalizmus, az újkori liberális kultúrprotestantizmus és a napjainkban oly hatalmasan újra éledő Rousseau-féle naturalizmus között. Mindezzel szemben az Ágostai Hitvallás megdöbbentő szigorúsággal hangsúlyozza az eredendő bűnnek az egész emberi nemre kiható életrontó hatalmát, valamint vétkes tartozásként való, kárhozatba döntő beszámíthatóságát. A bűnnek ez a kegyetlenül szigorú megítélése, melyben Luther reformátori nagy élményén keresztül Augustinus és még előbbről Pál apostol hatása érvényesül, az Ágostai Hitvallás keresztyénségének első jellemző vonása.

Tűlzásnak mondjuk ezt a bűnfelfogást? — Ha ez a kérdés gondolkodóba ejt bennünket, legalább a következőkről ne feledkezzünk meg. 1. Az élet szomorú valósága újra meg újra katasztrofálisan reácafol arra az optimizmusra, mely az emberi szív természetes jóságára alapítja a társadalomnak, a népeknek, az emberiségnek a jóban való előrehaladását. Ennek a természetes optimizmusnak lehet-e lesújtóbb cáfolata annál, amelyet a mi nemzedékünk élt és él át? 2. Emberek, társadalmak, világnézetek erkölcsi komolyságának valóságos fokmérője az, hogy miként ítélik meg a bűnt. Minél felszínesebb, minél könnyelműbb, minél enyhébb az egyeseknek, a társadalmaknak, a világnézeteknek a bűn felől való ítélete, annál alacsonyabb fokon áll erkölcsi komolyságuk, tehát erkölcsiségük általában. A nagyobb erkölcsi komolyság mindenekelőtt a bűn szigorúbb megítélésében jut kifejezésre. Ennek a felismerésnek a világításában az Ágostai Hitvallás kezdettől fogva a legszigorúbb erkölcsi komolyság hitvallásaként áll előttünk. Ennek csakugyan nem lehet ellene vetni Anselmus szavát: *Nondum considerasti, quanti ponderis sit peccatum.* (Még nem gondoltad meg, milyen nagy súlya van a bűnnek.) De éppen ezzel az erkölcsi szigorúsággal egyszersmind azt a bizalmat kelti, hogy az igaz hittel együtt az igazi erkölcsi újjászületéshez is meg tudja mutatni a helyes utat. 3. A bűn ezen

kérlelhetetlenül szigorú megítélésének a lutheri keresztyén-ségben mélyen rejlő vallási okai és feltételei is vannak. A bűn teljes súlyának fölismerése feltételezi a kegyelem végtelen nagyságába való belátást. A bűn sötét háttérén annál fényesebben ragyog Krisztus megváltói dicsősége. Erre a kapcsolatra világosan utal a bűnről szóló cikk befejező mondata. A bűn megítélésének mennydörgő szigorát túl-harsogja a Krisztusban megjelent isteni kegyelem himnusza, mely végigzeng az egész Ágostai Hitvalláson.

A két első cikkelyben a leghatalmasabb ellentét tárul fel előttünk, mely általában elgondolható, az elsőben a Szentháromság — egy Isten örökkévaló dicsősége, a másodikban a bűn és a kárhozat mélységes sötétsége. A harmadik hitcikkely mutat reá Arra, aki a kettő között az egyedüli pontifex, az egyedüli közbenjáró: a testté lett Ige, Jézus Krisztus, az Istenember. Hatalmasabban már alig lehetne Krisztus személyének és művének az egész világra nézve középponti és döntő jelentőségét odaállítani, mint így, amint azt az Ágostai Hitvallásban találjuk. Az a keresztyénység, amely az Ágostai Hitvallásban szól hozzánk, épen főjellemvonása szerint krisztocentrikus keresztyén-ség.

De vájjon nem követünk-e el igazságtalanságot akkor, amikor ezt a krisztocentrikus vonást úgy állítjuk oda, mint az Ágostai Hitvallás keresztyénységének, tehát a lutheri keresztyénységnek sajátos főjellemvonását? Hiszen nem úgy van-e, hogy a keresztyénység összes típusai között a leg-erősebb összetartó kapocs Jézus Krisztus középponti, egyedüli közbenjárói jelentőségének az elismerése? Igaz, ez valósággal úgy van s a mi korunkban, mikor a keresztyén-ség fájó széjjelszakadozottsága közepett újra éled és erősödik a vágy az igazi keresztyén egység után, a krisztushívők legnagyobb öröme épen annak tapasztalása, hogy maga ez a név, mely minden más név fölött vagyon, mennyire erős összetartó kapcsot alkot még a legnagyobb szakadásokon keresztül is, melyek a keresztyénység egyes formáit és területeit egymástól elválasztják. És mégis: a keresztyénység különböző formáinak, típusainak valóságghú megismeréséhez hozzátartozik az is, hogy Jézus Krisztus személye a keresztyénység ezen különböző formáiban, típusaiban valósággal még sem foglalja el egészen ugyanazt a

helyet. Ha a keresztyénség különböző formáinak, típusainak a belső szerkezetét megfelelő vonásokkal tudnánk ábrázolni, akkor kitűnnék, hogy az összes többi főtípusokban vannak olyan fővonások, amelyek a krisztusi centrum mellett elvezetnek s így annak jelentőségét majd inkább elméleti, majd inkább gyakorlati irányban korlátozzák. Ilyen vonások a katolicizmusban Mária és a szentek tisztelete, a hierarchia gondolata és intézménye, a jócselekedetek érdemszerző jelentősége stb.; a kálvinizmusban a predestináció tana. A keresztyénség nagy típusai között a lutheri keresztyénség az egyetlen, melynek belső szerkezetében minden fővonal világosan és határozottan a krisztusi középpontban található. Az Ágostai Hitvallás keresztyénsége, joggal ismételjük, jellegzetesen krisztocentrikus keresztyénség. Nem véletlen dolga, hogy az egyetlen nagyobb felekezet, mely a lutheri keresztyénség területén keletkezett a herrnhuti gyülekezet, éppen a krisztocentrikus vonást túlozza. A lutheri keresztyénség tekintete állandóan ott csüng Jézus Krisztus istenemberi közbenjárói személyén és a szentháromságos Isten életadó kegyelmének, szeretetének, jóságának egész végtelen gazdagságát rajta keresztül látja átáramlani ebbe a szegény, bűnös, nyomorult világba, egyedül benne látja azt, aki ezt a bűnös világot a kárhozattól megmenti és egyszer majdan mindeneket helyreállít. Ha a lutheri keresztyénség a Szentírásnak keresztyén hit és élet dolgában legfőbb irányadó tekintélyét hangsúlyozza, ezt is első sorban azért teszi, mert az írott igében ismeri fel a megtestesült Igéről való eredeti, alapvető bizonyosságtételt, a Szentírás bizonyosságtételének fényében az élő Krisztust. Ez adja meg a keresztyénség lutheri típusának saját-szerű belső szilárdságát, kifogyhatatlan elevenségét, meggyőző erejét és az egész keresztyénségre nézve középponti jelentőségét.

A krisztocentrizmus objektív vonásának pontosan megfelelő a szubjektív oldalon a hit ugyancsak középponti jelentőségének kiemelése, a solus Christus és a sola gratia mellett a sola fide hangsúlyozása. Ez a negyedik hitcikkelyben szólal meg először, de nyilván az egész Ágostai Hitvallás alaphangja. Az Ágostai Hitvallás keresztyénsége olyan keresztyénség, amelyben minden hangsúly a hitre esik. Az Ágostai Hitvallás nem csupán hittani tételek

sorozata, hanem csakugyan hitvallás. Olyan emberek szólnak itt, akiknek minden szava magán viseli a «hiszek, azért szólok» bélyegét. Luther reformátori bizonyágtételének visszhangjakép en itt szólal meg hitvalló erővel újra az a hit, amely most már nem csupán az egyház tanainak és parancsolatainak elfogadását és követését, nem csupán az egyház tekintélye előtt való kész-köteles meghajlást jelenti, hanem a teljes odaadó személyes bizodalmat a kegyelemnek azon Istene iránt, aki magát a Jézus Krisztusban nyilvánította ki. A hit újra visszanyeri ezt a személyes, bizodalmas jellegét s épen ez által válik az ember egész lelki világának, egész életének azon hatalmas benső egységbe-foglalásává, mely a lutheri keresztyénséget jellegzetesen a hit k e r e s z t y é n s é g é v é teszi. Ezzel ismét nem akarunk igazságtalanságba esni a keresztyénség többi nagy típusai iránt. Itt is csupán a valóság megismeréséről van szó. Amint a katholicizmus a saját értelmében vett hitnek az elégtelenségét jelzi azzal, hogy a hit követelése mellé odaállítja a jócselekedetek szükségét, úgy a kálvinizmusban is észre lehet venni az arra való hajlandóságot, hogy a hit mellett külön hangsúlyozza az engedelmség fontosságát. Barth dogmatikájának nem rég megjelent I. részében kétségkívül kálvini hatás alatt egyenesen polémiát folytat a lutheri hitfogalom ellen és teljes határozottsággal azt a formulát partolja: hit és engedelmség. Bármennyire gyakorlatiasan jözannak tűnik is fel ez az állásfoglalás (a lutheri hitfogalom ethikai jelentőségéről később szólnunk), annyi bizonyos, hogy az újszövetségi hit lényegszerű kialakulásának irányvonalát a reformátorok között valójában csak Luther Márton tartja be azzal, hogy nála s így az Ágostai Hitvallásban is a hit az embernek egységes elvi viselkedését jelenti a Jézus Krisztus által megnyilatkozott isteni kegyelemmel szemben. Az isteni kegyelem megváltó nyilvánkoztatásával szemben, amint az Jézus Krisztus istenemberi személyében és életmunkájában áll előttünk, csak egyetlenegy adaequat, csak egyetlenegy hiánytalanul megfelelő elvi viselkedés lehetséges, mely mint a hangra adott visszhang mindent magában foglal és mindent megmondós épen azért magában elég: ez a hit lutheri értelemben.

Csak ha a hit fogalmát ebben a lutheri teljes, pléorforikus értelemben vesszük, csak akkor értjük meg való-

jában annak Isten előtt megigazító jelentőségét. Hiszen valójában csak ez a hit az, mely Isten kinyilatkoztatásának, azaz Istennek, amint magát kinyilatkoztatta, teljesen és fenntartás nélkül igazat ad, az egyetlen igaz felelet, mely az isteni kinyilatkoztatás teljességével szemben lehetséges. Csak ezzel a hittel állhat, csak ezzel a hittel igazulhat meg az ember Isten előtt. Ebben az értelemben beszélünk megigazító hitről és kétségtelen, hogy az Ágostai Hitvallás tartalmát nemcsak az első rész tanszerű cikkelyeiben, hanem az inkább gyakorlati természetű második rész cikkelyeiben is a hit által való megigazulásról szóló tanformálja belülről egységes egészzé. A hit által való megigazulás elve tehát már az Ágostai Hitvallás szerint úgy tűnik fel előttünk, mint a lutheri keresztyénség egyik alapelve. Viszont az Ágostai Hitvallás alapján is kétségtelenül világos, hogy itt nem pusztán a keresztyén alanyiség (szubjektivitás) elvéről van szó, mintha a hit minden tárgyi vonatkozás nélkül pusztán alanyiségében volna a döntő, ahogyan a hit elvét a felvilágosodás kiüresítette («A hit boldogít», «ein jeder nach seiner Fassung»). A lutheri és újtestamentomi értelemben a megigazító hit sohasem választható el a maga tárgyától, a Jézus Krisztustól, akiben Isten megváltó, üdvözítő kegyelmét kinyilatkoztatta. A hit csak mint ilyen személyes bizodalom a kegyelem Istene iránt lehet megigazító hit.

A megigazító hitnek ez a jelentősége természetesen csak akkor tárulhat fel előttünk, ha megértjük Luthernek azt a halálosan komoly lelki harcát, melyet az erfurti kolostor magányában a törvény útján való megigazulásért vívott. Csak az az ember, aki a feltétlen isteni törvény vagy a categoricus imperativus, a végletekig komolyan vett erkölcsi idealizmus abszolút követeléseinek betöltéséért vívott elszánt harcban tehetetlenül összeroskad, csak az érti meg annak az igazságnak boldogító jelentőségét: megigazulunk tehát Istennek ingyen való kegyelméből a Jézus Krisztusban való hit által a törvény cselekedetei nélkül. Hogy a megigazító hit ezen közvetlen, személyes jellegének új felismerése minden irányban milyen nagy dolgot jelent, azt az Ágostai Hitvallás nem leplezi el. A hitnek ezzel a közvetlenségével egyszerre kettős hierarchia dől meg, mely ember és Isten között közbenjárói szerephez jutott: a mennyei és

a földi hierarchia. A szentek most már csak újtestamentomi értelemben lehetnek a hitnek példái, de segítségül hívásuk sérti Krisztus egyedüli közbenjárói dicsőségét. A földi hierarchia, a kiváltságos klérus jogvesztetté válik az egyetemes papság bibliai igazsága előtt. Szintúgy értékét veszti minden olyan jócselekedet vagy kegyességi gyakorlat, mellyel az ember érdemet akar szerezni Isten előtt.

A hitnek, mint megigazító hitnek ezen sajátos lutheri értelmezésével kapcsolatos az Ágostai Hitvallás keresztyénység ének sajátosan bensőséges vonása, mely mindenekelőtt a lelkiismeret kiemelésében nyilatkozik meg. A hitvallás újra meg újra nyomatékosan utal arra, hogy csak az a megigazító hit, mely Isten bűnbocsátó kegyelmében bíz, nyugtathatja meg a rettegő lelkiismeretet és hozhat az embernek igaz vigasztalást. Az Ágostai Hitvallásnak a lelkiismeretre, a lelkiismeret rettegéseire való ezen állhatatos és feltűnően jellemző hivatkozásában nem nehéz reá ismerünk Luther kolostori küzdelmeinek, nem különben wormszi nagy hitvallásának visszhangjára. A rettegő lelkiismeretre való ezen hivatkozásban ott a birodalmi gyűlés színe előtt van valami sajátságos megragadó vonás. Azok az emberek, akik itt hitükről vallást tesznek, — ezt lehetetlen félreismerni — a lelkiismeret emberei csak úgy, amint Luther maga is félreismerhetetlenül a lelkiismeret embere volt. Az Ágostai Hitvallás keresztyén s é n e a lelkiismeret keresztyén s é n e p e n e z e n a r é v e n s o k k a l i n k á b b , s e m m i n t k ö z ö n s é g e s e n g o n d o l j u k , a k e r e s z t y é n s é g l e l k i i s m e r e t e .

A lelkiismeretnek illetően kiemelésével és nagybecsülésével függ össze a lutheri keresztyénségnek az a vonása is, melynél fogva a keresztyénség összes nagy típusai között a l e g k e v é s b b é t ű r e l m e t l e n é s a g r e s s z í v . A lutheránus lelkiismeret szinte bizonyos gyengédséggel tartja tiszteletben mások lelkiismeretét és meggyőződését, ami természetesen egyáltalában nem jelenti az igazság iránt való közönyösséget.

A lutheri keresztyénség bensőséges jellegének egy másik megnyilatkozása az érzület, a szív, a kedély kiemelése és ápolása. Mindennek legmélyebb alapja az i s t e n f i ú s á g újtestamentomi gondolatának és szelle-

mének nagyszerű újraéledése Luther vallásos lelkületében. A megigazító hit, mint személyes bizodalmas hit, az embernek gyermeki bizodalma a szerető mennyei Atya iránt, aki egyszülött Fiában hajolt le hozzánk és karolt fel bennünket. A fiúságnak ezen szellemében rejlik és nyilatkozik meg az Újtestamentom vallásának tulajdonképeni újsága mindazzal szemben, ami az Újtestamentom előtt vagy az Újtestamentomon kívül vallásszámba megy. Itt ismét kétségtelen, hogy az Újtestamentom vallásának ezt a valódi újságát, Istenhez való viszonyunknak ezt az újtestamentomi kinyilatkoztatás szelleméből folyó gyermeki, fiúi vonását a keresztyénség nagy típusai közül egy sem ragadta meg és érvényesítette olyan nagy erővel és melegséggel, mint a lutheri keresztyénség. A kálvinizmus szerint Isten inkább az Úr, — azért marad ez a típus közelebb az Ótestamentomhoz; a lutheri keresztyénség szerint Isten inkább az Atya. A keresztyénségnek azt az alapvonását, mely szerint az a fiúság vallása, a lutheri típus domborítja ki legjobban. Igaz, hogy ez csak relativ különbség, de mégis olyan, amely a két típus egész sajátosságában érvényesül. A lutheri típusnak jellegzetes karizmáihoz tartozik a családiasság, az érzületápolás, az ennek megfelelő nevelés és lelkipásztorkodás, nemkülönbén a művészet legbensőségesebb formáinak, az éneknek és a zenének az ápolása s mindez egyúttal magában foglalja az egyéniség és egyéni es s ég ápolását is. Itt újra azt mondhatjuk, hogy a keresztyénség nagy egyházi típusai közül egy sem enged olyan tág teret önálló, erős egyéniségek kifejlődésének, mint az Ágostai Hitvallás keresztyénsége, mert ez áll legtávolabb minden puszta sablonizálástól. Másfelől viszont épúgy távol áll az egyéniség elvének önkényesen egyoldalú elferdítésétől is, sőt az egyház, a gyülekezet fogalmában nyomatékosan emeli ki a közösség jelentőségét. A megigazító hit személyes közvetlensége s abból folyóan az egyetemes papság elve az egyházat csak mint papi intézményt zárja ki és dönti meg, de annál hatalmasabban juttatja érvényre az egyháznak mint a Krisztusban a Szentlélek által egybefoglalt lelki közösségnek a jelentőségét s a mi időnkben, mikor oly nagy a szétszakadozottság, oly sok a pártoskodás, a társadalmi ellentét, de egyúttal az igazi lelki közösség után való vágyódás is, különös okunk

van arra, hogy az Ágostai Hitvallással az egyház, a gyülekezet fogalmában a közösséget hangsúlyozzuk és igyekezzünk életté és valósággá tenni.

Amikor az Ágostai Hitvallás az egyházban ennek a közösségnek a vonását emeli ki mint lényegeset s az egyháznak mint ilyen lelki közösségnek az egységéhez elegendőnek mondja az evangéliumnak tisztán és igazán hirdetését s a Szentségeknek Krisztus rendelése szerinti kiszolgáltatását, ellenben fölöslegesnek a külső formák, szertartások és szokások azonosságát: mindezzel egyszersmind hatalmasan tiltakozik az egyházrontás vádja ellen s a másik félnek azon törekvése ellen, hogy a tiszta evangéliom híveit pusztán egyes, az evangéliummal ellenkező szokások megváltoztatása miatt bélyegezzék eretnekeknek. Az Ágostai Hitvallás keresztyénsége is egész lelkülete szerint egyházi és keresztyénség, de egyháziasságában a kegyelmi eszközök objektív jelentőségével együtt érvényesíti a bensőséges és közösségs vonásait.

Amilyen határozottan tiltakozik az Ágostai Hitvallás az egyházrontás vádja ellen, épen olyan határozottan tiltakozik az erkölcsrontás vádja ellen is. Mint mindig, úgy a reformáció idejében is voltak, akik a hit által való megigazulás, a végtelen isteni kegyelem hirdetésétől az erkölcsiséget féltették. Úgy látszott, mintha Luther tana, az Isten ingyen való kegyelméről szóló evangéliom hirdetése nemcsak a hierarchikus egyházat akarná romba dönteni, hanem az erkölcsi világrend alapjait is megingatná. Ezzel a feltevéssel, ezzel a váddal nyugodtan helyezkedik szembe az Ágostai Hitvallás, amikor kimondja (20. cikk): Ezt a tant nemcsak vádolni nem szabad, mintha tiltaná a jó cselekedeteket, sőt sokkalta inkább dicsérni kell azért, mert megmutatja, miként válunk képesekké jó cselekedetekre.» Nem az erkölcsi világrend lerombolásáról, hanem a meglevő hiányos, szétfolyó, külsőséges erkölcsiség helyett egy új, a tiszta evangéliumnak megfelelő, annak szelleméből folyó erkölcsiség biztos felépítéséről van itt szó. Itt érvényesül a megigazító hitnek a törvény embereitől, a pusztá ethikai idealizmus híveitől soha meg nem látott vagy eléggé nem méltányolt ethikai jelentősége. Amit Luther a hitről mond, hogy az «csodálatosan hatalmas, munkás, tevékeny valami, úgyhogy nem is kérdi, kell-e jót csele-

kedni, hanem mielőtt kérdezné, már megcselekedte», az érvényesül az Ágostai Hitvallásban is. Ez a hit nem szorul arra, hogy jó cselekedetekkel egészítsük vagy tatarozzuk ki, sem arra, hogy mellette vagy vele együtt külön követeljük az engedelmességet, ahogyan azt, miként láttuk, még Barth is teszi, aki ezzel ugyancsak elárulja hitfogalmának belső fogyatékoságát; — ez a teljes evangéliumi hit a jó cselekedeteknek, a törvénybetöltésnek, az erkölcsiségnek produktív elvét, termékeny magvát, minden tiszta indítékát, mindenekelőtt pedig az Isten iránt való nem is szolgálai, hanem gyermeki engedelmisség vonását közvetlenül magában foglalja. Ebben a hitben mozog, él, forr, izzik az az egész isteni erő, mely a megváltó kegyelemből származik, életünket belülről alakítja át s összes életviszonyaink belülről, az érzületből kiinduló átalakítása útján épít fel, amennyire ebben a gyarló, bűnös világban, a földi lét korlátai között lehetséges, egy új világot. Ha Augustinus azt mondta: *Ama et fac, quod vis* (szeress és tedd, amit akarsz), a lutheri keresztyénségre az a változat volna jellemző: *Crede et fac quod vis*. (Higgy és tedd, amit akarsz.) Az Ágostai Hitvallás keresztyénsége a tiszta Krisztus-hitből fakadó erkölcsi újjászületés keresztyénsége. Eleme az istenfiúságban adott szabadság szelleme, de ez minden egyéb, csak nem szabadosság, libertinizmus. Az Ágostai Hitvallás nyomatékosan kiemeli az önfeleglés kötelességét, az új engedelmességet, Istennek az élet rendes viszonyai között való szolgálatát. A lutheri erkölcsiségnek ha nem is kizárólagos, de két főmegnyilvánulási területe a családi élet és a hivatászerű munka köre. A családiassággal együtt a hivatásügy a lutheri erkölcsiségnek egyik legjellemzőbb vonása s elsősorban ennek a kettőnek az útján igyekszik betölteni legmesszebbmenő szociális, nemzeti és humánus feladatait is. Azért van a keresztyénség lutheri típusának, amint az Ágostai Hitvallásból is világosan kivehető, inkább bizonyos józan, egészséges polgáris és kevésbé nagyvilági, politikai jellege.

Nagy vonásokban így áll előttünk az a keresztyénség, melynek szószólója az Ágostai Hitvallás, az a keresztyénség, mely az Ágostai Hitvallásban az örök isteni igazságra való hivatkozással követel a maga számára helyet és elis-

merést a világban. Látjuk: ez a keresztyénség mindenekelőtt egy szívből fakadó, erővel teljes, férfias igenlés, igentmondás a Krisztus evangéliumára, a keresztyén vallás eredeti, tiszta lényegére; de egyúttal épen olyan határozott, férfias tiltakozás, protestáció a Krisztus anyaszentegyházába becsúszott minden olyan tévelygés és visszaélés ellen, mely a Krisztus evangéliumával, a keresztyén vallás eredeti tiszta lényegével ellenkezik. Az Ágostai Hitvallás keresztyénsége tehát protestáns keresztyénség, de protestantizmusa nem a világias szabadelvűségből, nem a pusztá értelmi «felvilágosodásból», nem is a kételkedésből és elvi kritikizmusból származó, hanem a keresztyénség tiszta lényegéből, az evangéliumból folyó protestantizmus. Ez azt is jelenti, hogy a protestantizmus az Ágostai Hitvallás keresztyénségének nem esetleges vonása, hanem lényegtartozéka, — mert a keresztyénségnek minden, bármely oldalról eredő, akár zsidós, akár pogányos megromlásával föltétlenül szembehelyezi a keresztyénség eredeti tiszta lényegét, amint az a Szentírásban áll előttünk.

De épen mivel az Ágostai Hitvallás protestantizmusa számára a keresztyénség eredeti tiszta lényege, a Krisztus evangélioma, a vallás tiszta realitása az a páratlan érték, melyhez képest a keresztyénségnek, az egyháznak minden történeti formája csak másodrendű jelentőséggel bírhat, azért ez a protestantizmus nem radikális protestantizmus, amely történetietlen módon külsőképen is minden áron mindent meg akar reformálni, hanem józanul konzervatív protestantizmus, mely nem tartja szükségesnek elvetni, sőt megbecsüli azokat a hagyományokat, melyek az evangéliom szellemével összeférnek. Az Ágostai Hitvallás valósággal klasszikus dokumentuma ennek a józanul konzervatív lutheri protestantizmusnak, mely teljes elfogulatlansággal felveszi magába a keresztyénség történetének minden egészséges fejlődési eredményét és épen ezen a réven válik a keresztyén anyaszentegyház igazi hagyományainak legitim örökösévé és folytatójává.

Az Ágostai Hitvallás az egészséges keresztyén közép hitvallása, melynek ha nem is forma szerint, de a tartalom lényegére nézve kell hogy eljőjön még az igazi nagy ideje, amikor a keresztyénséget mindinkább át-meg-áthatja az a vágy, az a törekvés, hogy a keresztyén

egyház szétágazott és széjjelszakadt részei, felekezetei a Krisztusban, a főben újra egyesüljenek és legyen egy nyáj és egy pásztor. Egy angol egyházi író, dr. Edwyn Bevan, a Nemzetközi Missziói Szemle (International Review of Missions) ez idei júliusi számában már is teljes komolysággal veti fel azt a kérdést, hogy bizonyos, épen a keresztyénség középponti lényegére tartozó dolgokban nem kellene-e a keresztyénség lutheri formáját irányadóul venni az egész keresztyénség számára általában.

Nem a felekezeti szűkkeblűség, hanem a Krisztus evangéliumához, a tiszta evangéliomi keresztyénség teljességéhez, bensőségéhez és egyetemességéhez való hűség parancsolja nekünk, hogy az Ágostai Hitvalláshoz türehetetlenül ragaszkodjunk abban a meggyőződésben, hogy az nem csupán a múlté, hanem ellenkezően: azé a j ö v ő !